

JONAS BASANAČIUS IR SIGMUNDAS FREUDAS, ARBA KAIP „ATGIMIMO PATRIARCHAS“ SU NERVŲ LIGOMIS KOVOJO*

Eligijus Raila

Docentas daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
El. paštas: eligijus.raila@if.vu.lt

Santrauka. Šis straipsnis – tai mikroistorinis tyrimas, skirtas specifiniam Jono Basanavičiaus gyvenimo fragmentui. Jis susijęs su daktaro Basanavičiaus „nervų ligos istorija“. 1894 m. ir 1895 m. daktaro užrašų knygelėse aptikome pažymėtą Vienos neurologo Sigmundo Freudo pavardę. Tekste iškelta hipotezė, kad Jonas Basanavičius, ieškodamas savo fizinių negalavimų priežasties, galėjo konsultuotis su Sigmundu Freudu. Basanavičius bendravo su kai kuriais Freudo aplinkos žmonėmis. Be to, Freudo veikalas „Die Traumdeutung“ bus turėjęs įtakos Basanavičiaus autobiografiniam pasakojimui.

Reikšminiai žodžiai: Jonas Basanavičius, Sigmundas Freudas, psichoanalizė, nervų ligos.

Keywords: Jonas Basanavičius, Sigmund Freud, psychoanalysis, nervous disease.

Įvadas

Jono Basanavičiaus gyvenimas ir visuomeninė veikla per šimtą metų susilaukė itin nemažai dėmesio. „Lietuvos patriarcho“ asmenybė, regis, taip nuodugniai ištyrinėta, kad vargu ar ką nors naujo beįmanoma pridurti. Tačiau reikia pasakyti, kad kai kurie jo gyvenimo įvykiai yra beveik nežinomi ar menkai atskleisti. Tad reikia atkreipti dėmesį į tokią delikačią sritį, kurią jis pats yra pavadinęs „nervų ligos istorija“. Basanavičiaus kaip gydytojo veikla yra išsa-

miai aptarta, aprašyta jo medicininė praktika, rūpestis lietuviška medicinos terminija, įvertinti antropologiniai tyrinėjimai¹. Tačiau „daktaras“ buvo ne tik gydytojas, bet ir pacientas, ligonis, sergantis žmogus. Ir toji liga – nesvarbu, tikra ar menama, – buvo persmelkusi beveik visą jo gyvenimą: sprendimus, poelgius ir kūrybinę mintį. Tad, norint labiau priartėti prie „laido dvasios“, būtina pažvelgti į praėjusios epochos medicininės idėjas (ypač – neurologijos ir psichiatrijos sričių), medicininę literatūrą, gydytojų tarpusavio bendravimo lauką ir gydymo strategijas. Pirmoji ir, ko

* Straipsnis parengtas įgyvendinant mokslo tyrimų projektą „Jonas Basanavičius: asmenybė, idėjos, kontekstai“. Projektą finansuoja Lietuvos mokslo taryba, sutartis Nr. MIP-032/2015.

¹ V. Nagevičius, 1926, p. 498–506; G. Česnys, 2009, p. 22–32.

gero, vienintelė į šią svarbią Basanavičiaus privataus gyvenimo aplinkybę dėmesį bus atkreipusi Jūra Avižienytė, analizavusi Basanavičiaus autobiografiniame tekste ligos ir tautiškumo diskursus².

Tyrinėtojams gerai žinoma, kad autobiografiją daktaras Basanavičius parašė gyvenimo saulėlydyje, „pradėjus 8-ąjį savo gyvenimo metų kryželį varyti“³. Jis rėmėsi savo paties ilgus metus rašytomis užrašų knygutėmis, kurios vėliau virto „Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija“. Tačiau, skaitant šias knygutes, įdomu pažvelgti ne į tai, kas užrašyta ar pažymėta, bet į tai, kas tam tikra prasme nutylėta. Mano dėmesį patraukė dvi užrašų knygutės, datuotos 1894 ir 1895 m. – „Wiener Medicinal-Kalender und Recept-Taschenbuch fuer praktische Aerzte“⁴. Jose randame Vienoje medicininė praktika užsiimdavusių gydytojų sąrašus, kuriuose vieno gydytojo pavardė pabraukta: *Freud Sigm.* Tokį žvilgsnį „į gylį“ nedrąsiai pavadinčiau „mikroistoriniu bandymu“, padėsiančiu įleisti daugiau šviesos ne tiek į pasąmonės užkaborius (nebūdamas psichologijos specialistas, nesileisiu į panašius svarstymus), kiek į nežinomus (ar – beveik nežinomus) Basanavičiaus privataus gyvenimo reikalus. Šiuo atveju dėmuo „mikro“ susijęs ne tiek su trumpa laiko distancija, patenkančia į tyrimo objektyvą, kiek su vertikalia perspektyva, leidžiančia priartėti prie Basanavičiaus ir Freudo galimo sąlyčio taško. Kitaip tariant, čia bus bandoma

pažvelgti į užfiksuotą stebėjimo objektą pro istoriko „mikroskopą“.

Mikroistorija sutelkia dėmesį į apibrėžtą žiūros lauką, atverdama interpretacijos ir istorinės rekonstrukcijos galimybes⁵. Tokia tyrimo perspektyva, ištraukianti į mokslinę šviesą kokią nors sunkiau aptinkamą žmogaus veiklos dalį, leidžia tirti praeityje nugrimzdusią kasdienybę. Ne veltui vokiečių istorikas Hansas Medickas mikroistoriją yra vaizdžiai pavadinęs „kasdienybės istorijos seserimi“⁶. Mikroistorija, žvelgdama į mažuosius istorijos įvykius be patoso, gali pastebėti juose didžiųjų socialinių ir kultūrinių procesų atspindžius.

Kodėl Basanavičius pasibraukė Freudo pavardę? Gal kas nors rekomendavo jį kaip nervų ligų gydytoją? Ar pavyko Basanavičiui su juo pasimatyti?

Taigi, šių klausimų vedamas ir pabandžiau atlikti daktaro Basanavičiaus ir daktaro Freudo galimo susitikimo tyrimą.

Basanavičius ir XIX amžiaus pabaigos nervų ligos

Basanavičiaus nervų ligų istorija prasidėjo 1887 m. vasarą. Ši istorija gana gerai žinoma Basanavičiaus biografijos tyrinėtojams, tad apsiribosiu primindamas, kad tą nelemtą vasarą vienas bulgaras tris kartus šovė į Lom Palankos gydytoją. Dvi kulkos pataikė: viena į nugarą, kita į ranką. Anot paties Basanavičiaus spėjimo, „pasikėsimo pagrinde buvę politikos motyvai“⁷. Pirmą kartą gyvenime Basanavičius turėjo ilgesnį laiką praleisti ligoninėse. „Man gyvam dar likus, apie 2 mėnesiu teko

² J. Avižienytė, 2002, p. 19–34.

³ J. Basanavičius, 1997, p. 7.

⁴ Wiener Medicinal-Kalender und Recept-Taschenbuch fuer praktische Aerzte, in: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas (toliau – LLTI BR), f. 2–14, f. 2–15.

⁵ H. Medick, 2003, p. 217.

⁶ Cit. iš: J. Topolski, 1998, p. 134.

⁷ J. Basanavičius, 1997, p. 124.

Viennoje vėl gydytis. Iš rankos kulką, kuri buvo alkūnkaulį (*os ulnae*) sutruškinusi, prof. dr. Ad. Lorentz'as rugpjūčio 22 d. išpjovė, ir kaulas, nors palengva, vėl sugijo; bet kitą kulką, kuri į pečius (kuprą) įlindo, negalima buvo surasti: ji iki šiai dienai kur nors palei nugarkaulį tūno.⁸ Anot grakštaus Jūros Avižienytės pasakymo, „kulka tampa Basanavičiaus teksto (ir gyvenimo) metafora: nematoma, negirdėta, bet stipriai veikianti netiesiogiai <...>“⁹.

Dar vienas didžiulis sukrėtimas – tai žmonos Gabrielos Eleonoros mirtis, kurią Basanavičius itin stipriai išgyveno. Viena-me laiške jis prakilniai rašė, kad su Lom Palanka jį sieja „mano žmonos kapas“¹⁰. Garsiausias jo Bulgarijoje parašytas veikalas apie Lom Palankos departamento sanitarinę situaciją iš esmės buvo inspiruotas šio psichologinio sukrėtimo. Autobiografijoje apie tai aiškiai užsimenama: „Kad nuo to smūgio, kurį man buvo suteikus Ellės mirtis, nors kiek nusiraminau, jį užmiršus ir liūdnumą pravarius, aš dar rudenį 1889 m. pradėjau rašyti monografiją apie Lom-Palankos departamento sanitarę padėtį <...>“¹¹.

Dar viena netektis, apie kurią Basanavičius plačiau nekalba, bet, aišku, turėjusi įtakos psichologinei jo paties sveikatai, – motinos mirtis 1890 m. pabaigoje. Pasikėsinimas į jo paties gyvybę, žmonos ir motinos mirtys stipriai paveikė jo dvasinę būklę. Tad galima teigti, kad 1887–1890 m. atkarpa iš esmės pakeitė Basa-

navičiaus gyvenimo naratyvą – jis tarsi skilo į dvi plotmes: pasaulio stebėjimas ir vidinė introspekcija, istorinės digresijos ir klinikinė kalba, gydytojo veikla ir paties tapimas ligoniu, arba, kaip jis rašė, reikia „tęsti gyvenimo aprašymą tolyn, jau dabar savo liga beužsiimant“¹². Liga tapo neat-siejama jo, o tam tikra prasme – ir Lietuvos visuomenės gyvenimo dalimi. Kad jis rimtai susirūpino savo sveikata, liudija štai toks įrašas: „Dar Lom-Palankoje būdamas <...>, buvau apsidraudęs gyvenimą 10-čiai metų Bukaresto draugijoje <...>“¹³.

Pirmieji nervų ligos simptomai išryškėjo 1892 m., Basanavičiui jau persikėlus į Varną. Kultūrinės impresijos apie Filipopolio archeologijos muziejų nustelbia nerimastingos būsenos aprašymas: „Gruodžio m. pradžioje kartą vidurnaktyje atsitiko ar antrą kartą bjauri širdies arythmija, kuri buvo tik pradžia visos ilgų metų dažnai atsikartojančios arythmijų eilės. Ilgai širdžiai nenusiraminau – mane apėmė baimė: maniau, kad su šiuomi pasauliu reikės atsiskirti.“¹⁴ Po ekskurso apie Varnos miesto istoriją ir demografiją daktaras tęsė: „Aukščiau minėtoji <...> antrą kartą pasirodžiusi smarki arythmija buvo, taip sakant, tik įžanga į veik įvyksiančią sunkią nervų ligą sąryšyje su kulipka, kuri po atentato buvo kūne likusi. Šita kulipka drauge su kitomis nelaimėmis, apie kurias jau anksčiau kalbėta, davė pradžią sunkiai *neurastenijai*, kuri, kaip toliau matysime, ilgus metus tęsėsi ir dabar dar mane vargina. O kad tai *neurastenijai* jau nuo pat gimimo buvo dirva dalinai prirengta, kaipo iš histeriškos motinos ir džiovininko tėvo

⁸ Ten pat, p. 126.

⁹ J. Avižienytė, 2002, p. 32.

¹⁰ 1890 m. lapkričio 9 d. Jono Basanavičiaus laiškas Ivanui Šišmanovui, iš bulgarų k. vertė Laima Masytė, in: P. Mangačev, 2013, p. 114.

¹¹ J. Basanavičius, 1997, p. 130.

¹² Ten pat, p. 140.

¹³ Ten pat, p. 137.

¹⁴ Ten pat.

gimusiui, galima prirodyti dar ir kitais faktais, jog mano nervų sistemoj buvo jau tam tikra praedispozicija.¹⁵

Rašydamas autobiografiją po daugelio metų Basanavičius iš laiko perspektyvos jau galėjo įvertinti tai, kas anuomet dar buvo mokslinių diskusijų objektas. „Neurastenija“ ir „isterija“ – tai dvi pamatinės XIX a. pabaigos nervų ligų sąvokos, kurios tada dar nebuvo mediciniškai tiksliai apibrėžtos ir dėl kurių definicijų vyko karštos intelektualinės neurologų ir psichiatrų kovos. Tad 1892 m. Basanavičius, būdamas vidaus ligų gydytojas, dar negalėjo pats sau įvardyti jį kankinusios negalios.

„Nervų liga arba neurastenija (neuras-thenia) šiandien yra svarbiausias ir dažniausiai sutinkamas nervų negalavimas.“¹⁶ Garsusis Vienos neurologas ir psichiatras, termino „mazochizmas“ kūrėjas Richardas von Krafftas-Ebingas (jo keletą knygų Basanavičius turėjo asmeninėje bibliotekoje¹⁷) buvo išsamiai aprašęs neurastenijos fenomeną. Jis atkreipė dėmesį, kad žmogus, sirgdamas šia liga, pasižymi stipriai sužadinta vaizduote ir fantazija. Sergantysis dažnai būna įsitikinęs, kad sunkumas galvoje ir minčių vangumas – tai „smege-
nų pervargimo“ požymiai¹⁸. Be to, sergantysis jaučia negalavimus kojose, o pajutęs tankesnę širdies plakimą, su nerimu laukia apopleksijos. „Ligonius apima vis stiprėjantis nerimo jausmas, virpesiai širdies

plote ir širdies mušimas. Nerimas perauga į didžiulę mirties baimę <...>.“¹⁹ Greta šių simptomų pasireiškia ir virškinimo sutrikimai. Ligoniams didelį nerimą kelia rėmuo, atsirūgimai ir sunkumas skrandyje. Šioje vietoje derėtų pasakyti, kad Basanavičiaus „nervų ligos istorijoje“ šie simptomai užima bene pagrindinę vietą. Krafftas-Ebingas pabrėžė, kad šituos simptomus „šian-dien iš patirties žino kiekvienas, dirbantis protinį darbą“²⁰.

Krafftas-Ebingas taip pat aptarė isterijos atvejį, laikydamasis anuomet nusistovėjusios nuomonės, kad isterija yra išskirtinai moterų liga (kaip, beje, hipochondrija – tik vyrų)²¹. Tačiau ilgą laiką vyravęs tradicinis supratimas apie isteriją kaip išskirtinę moterų diagnozę ėmė keistis. Pati isterijos gydymo strategija buvo susijusi su hipnozės seansais, kuriuos itin išgarsino prancūzo Jeano Martino Charcot „psichologinės dirbtuvės“ Paryžiaus Salpêtrièro ligoninėje²². Štai kaip ten tvyrojusi nuotaiką buvo aprašęs švedų gydytojas ir rašytojas Axelis Munthe: „Didžiulė auditorija būdavo sausakimša įvairiausio plauko publikos iš viso Paryžiaus – rašytojų, žurnalistų, garsių aktorių – tiek vyrų, tiek moterų, elegantiškų demimondo damų; visi degė patologiniu smalsumu savo akimis pamatyti stulbinančius hipnozės stebuklus, beveik užmirštus nuo Mesmero ir Braidio laikų.“²³ Charcot isteriją traktavo kaip rimtą ligą, kuria, anot jo, serga ir vyrai. Tai prieštaravo įsigalėjusiai isterijos etiologijos sampratai²⁴.

¹⁵ Ten pat, p. 138. Jono Šliūpo knygelėje apie „lietuviszkus rasztininkus“ Basanavičius, autoriaus paprašytas, įdėjo trumpą savo autobiografiją, kur apie motinos isteriją nieko nekalba, in: [Šliūpas J.], 1890, p. 168–195.

¹⁶ R. Krafft-Ebing, 1886, p. 87.

¹⁷ Jono Basanavičiaus asmeninės bibliotekos katalogas, sudarė ir parengė Sigita Narbutas, Daiva Narbutienė, Vilnius, 2008, p. 291.

¹⁸ R. Krafft-Ebing, 1886, p. 88.

¹⁹ Ten pat, p. 92.

²⁰ Ten pat, p. 88.

²¹ Ten pat, p. 98.

²² P. Gay, 1988, p. 49.

²³ A. Miuntė, 1972, p. 259.

²⁴ Ten pat, p. 49.

Basanavičiaus autobiografijos puslapiai, apimantys 1892–1895 m., – tai iš esmės sergančio žmogaus pasaulis, jo negalavimų istorija. Juose nerasime nei kokių nors kūrybinės veiklos atspindžių, nei Bulgarijos politinio ar kultūrinio gyvenimo aprašymų, nei Lietuvos istorijos refleksijų. Lietuvoje pasilikę bičiuliai netgi buvo ėmę nerimauti. Iškalbingos 1892 m. pabaigoje Mečislovo Davainio-Silvestraičio Mintaujoje rašyto laiško eilutės: „Ar numirei ar labai sergi, kad nuo Taves žinios nebeturiu.“²⁵ Netgi korespondencijoje su artimiausiais žmonėmis atsispindi esmingai pasikeitęs Basanavičiaus santykis su savo šeima. Antai brolis Vincas 1894 m. rašė iš Ožkabalių, skųsdamasis, kad „jau pora miatu kajp nog jus jokios žinios negaunu“²⁶. Atrodo, kad visas patriarcho dėmesys buvo sutelktas tik į ligoto kūno kalbą. Sprendžiant iš to laikotarpio Basanavičiaus užrašų, jis visais būdais stengėsi nustatyti savo vis dar neiškių skausmų priežastis ir ieškoti kuo įvairesnių gydymo būdų. 1893 m. vasarą, „turint daug darbo ir vaikščiojimo, pas mane pasirodė pirmučiausiai *neuralgia intercostalis* kairiame krūtinės šone, taigi toje pusėje, kur buvo likusi kūne kulipka; tūlam laikui praėjus sekė paraestezija (autoriaus paaiškinimas: *nenormalus odos jauslumas skruzdelių bėgiojimo formoje*) formikacijos pavidale kairėjej kulšyje, kiek vėliau – po kelių dienų – apsiireiškė ir dešinėjėj, paskui nusileido iš kulšio ir į blauzdas: <...> ir kojos tarytum medinės

²⁵ 1892 m. spalio mėn. Mečislovo Davainio-Silvestraičio laiškas Jonui Basanavičiui, in: LLTI BR, f. 2–815.

²⁶ 1894 m. liepos mėn. Vinco Basanavičiaus laiškas Jonui Basanavičiui, in: LLTI BR, f. 2–1790.

tapo. Pastatytos palei nugarkaulį dielės nė kokio pagerėjimo neatgabeno. Gruodžio m. išvažiavau į Vienną pas prof. d-rą Moricą Benediktą <...>“²⁷. Šio patartas, Basanavičius porą mėnesių gydėsi Alpių kalnų Merano kurorte, o paskui nuvyko į Heidelbergą „dėlei konsultacijos pas prof. d-rą Wilh. Erb’ą, garsų nervų ligų specialistą, o München’an sugrįžęs <...> – pas prof. von Ziemssen’ą“²⁸.

Visiškai įmanomas daiktas, kad Merane Basanavičius ir išgirdo Heidelbergo profesoriaus Wilhelmo Erbo pavardę. Mat tais pačiais metais pasirodė jo akademinės paskaitos „Ueber die wachsende Nervosität unserer Zeit“ trečiasis leidimas²⁹. Šioje paskaitoje jis iškėlė tris neurozių rūšis: isteriją, hipochondriją ir neurasteniją³⁰. Anot Erbo, tai yra civilizacijos ligos, iš kurių didžiausią reikšmę turi neurastenija. „Ja sergantys sudaro didžiausią nervų gydytojų pokalbių kambariuose pagalbos ieškančiųjų kontingentą.“³¹ Erbas trumpai paminėjo ir garsaus vidaus ligų specialisto Hugo Wilhelmo von Ziemsseno nuopelnus³². Bene žymiausias Vokietijoje nervų ligų specialistas iš Berlyno Hermannas Oppenheimas daug kartų perleistame vadove irgi rašė, kad „mūsų laikais neurastenija yra labiausiai paplitusi liga. Ja dažniausiai serga didžiųjų miestų gyventojai“³³.

Nuolatiniai vizitai pas nervų ligų specialistus, dirbusius skirtinguose miestuose, liudijo apie Basanavičių kankinusią neži-

²⁷ J. Basanavičius, 1997, p. 140.

²⁸ Ten pat, p. 142.

²⁹ W. Erb, 1894.

³⁰ Ten pat, p. 8.

³¹ Ten pat, p. 9.

³² Ten pat, p. 26.

³³ H. Oppenheim, 1908, p. 1268.

nią. Niekaip nepavykstant nustatyti tikslios diagnozės, kiekvienas naujas gydytojo pasiūlymas ar rekomenduotas savo srities žinovas turbūt buvo suvokiamas kaip viltį išsigydyti (ar bent jau ką nors nuodugniau išsitiirti) teikianti galimybė. Netgi rečiau taikoma terapija, dar neįsitvirtinusi tradicinių gydymo būdų praktikoje, Basanavičiui kėlė susidomėjimą, o gal net ir profesinį smalsumą. Šitų intensyvių medicininių paieškų rezultatas – jo užrašų knygutėse atsirado tuomet dar tik siaurame Vienos psichoterapeutų rate žinomo Sigmundo Freudo pavardė.

Basanavičius ir Freudas

Apie jau spėjusį pagarsėti isterijos fenomeno tyrinėtoją Freudą Basanavičius bus greičiausiai sužinojęs iš anksčiau minėto Morizo Benedikto. Pastarasis dirbo Vienos klinikose. Gydytojo karjerą pradėjo, būdamas austrų armijos chirurgo. Vėliau plėtojo neuropatologo veiklą ir tapo elektroterapijos specialistu. Nemenko medicinos pasaulio dėmesio buvo sulaukę Benedikto tyrinėjimai iš kriminalinės antropologijos, kur jis įrodinėjo nusikaltėlių ir normalių žmonių smegenų skirtumus. Galbūt daktarą iš Lietuvos, besidominčią antropologiniais kaukolių matmenimis, bus patraukę šie kraniologiniai Vienos profesoriaus interesai. Kita vertus, jų pokalbiams ir savitarpio supratimui įtakos galėjo turėti Benedikto kelionėse į Rusiją patirti įspūdingiai, kuriuos, reikia manyti, Basanavičius gerai suprato. Be to, Benediktas ką tik buvo išleidęs studiją apie hipnozę ir įtaigą³⁴. Šio veikalėlio X skyriuje jis mini Breuerį ir Freudą ir jų kartu parašytą „iž-

valgų straipsnį“, kuriame „jie priartėjo prie mano teorijos“³⁵. Be abejonės, Benediktas kalbėjo apie Josefo Breuerio ir Sigmundo Freudo straipsnį „Ueber den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene“, pasirodžiusį 1893 m. sausio 22 d. savaitraštyje „Wiener Medizinische Presse“, kur buvo kalbama apie isterijos prigimtį. Šis tekstas tapo pirmąja knygos „Studien ueber Hysterie“, išėjusios 1895 m., dalimi³⁶. Visiškai įmanoma, kad šį straipsnį buvo skaitęs ir Basanavičius, turėjęs asmeninėje bibliotekoje minėto Vienos medicininio savaitraščio 1884–1907 m. kompletus³⁷.

Freudas tuo metu jau tvirtai rentė savo garsiosios teorijos konstrukcijas. Po mokslinės stažuotės Paryžiuje jis 1886 m. grįžo į Vieną. Atsisakęs pareigų ligoninėje, nusprendė verstis privačia praktika. Pacientus jam siūsdavo jau minėtas Breueris ir Vienos klinikų vidaus ligų gydytojas Hermannas Nothnagelis³⁸ (beje, pas jį konsultacijų 1901 m. vyko Basanavičius). 1891 m. sausį Freudas su šeima persikėlė į butą, kurio adresas buvo Berggasse 19. Tai buvo ne tik daktaro Sigmundo Freudो namų adresas, bet ir psichoanalizės gimimo vieta. Būtent šią nuorodą ir radome daktaro Basanavičiaus užrašų knygelėje.

Šioje vietoje derėtų iškelti intriguojantį klausimą: ar lankėsi Jonas Basanavičius pas daktarą Sigmundą Freudą? Jo paties autobiografijoje apie tai nėra nė menkiausios užuominos. Tačiau autobiografija kaip žanras yra be galo subjektyvus dalykas.

³⁵ Ten pat, p. 63–64.

³⁶ P. Gay, 1988, p. 63.

³⁷ Jono Basanavičiaus asmeninės bibliotekos katalogas, p. 711.

³⁸ P. Gay, 1988, p. 53.

³⁴ M. Benedikt, 1894.

Autorių, kurdamas savo istorinį autopor-
tretą, stengiasi išryškinti tai, kas, jo ma-
nymu, yra reikšminga istorijos požiūriu
ir morališkai svarbu ateities kartoms. Ba-
sanavičius būtent taip ir suprato autobio-
grafinio teksto paskirtį. Karlailiškas (nuo
Thomas Carlyle) asmeninės patirties suvo-
kimas biografiją turėjo paversti herojiško
gyvenimo pavyzdžiu. Tačiau heroizmas
nepripažįsta silpnumo akimirku. Tragiz-
mas turi ne gniuždyti, bet sutaurinti. Ki-
taip tariant, „tautos patriarcho“ vizitas pas
„psichoanalizės tėvą“ galėjo būti ir sąmo-
ningai nutylėtas. Be abejo, tai tik spėjimas,
tačiau jis paradoksaliai atveria kur kas pla-
tesnes Basanavičiaus asmenybės, ypač – jo
vidinio pasaulio pažinimo perspektyvas,
nei viską konstatuojantis ir paiešką „užda-
rantis“ faktas.

Po 1895 m. Basanavičiaus užrašų kny-
gutėse jokių žymenų apie Freudą nėra. Tai
greičiausiai susiję su daktaro negalavimų
šaltinio lokalizacija ir galutine diagno-
ze. „Kadangi jau buvo įsitikinta, kad tos
visos kojų paraestezijos neturi kitos prie-
žasties kaip esančioji kūne kulipka, palei
nugarkaulį žemyn krisdama, arzino odos
jauslius nervus, tai Viennoje man patarta
josios ieškoti. Žinoma yra, kad 1895 me-
tais Würzburgo profesorius Röntgen buvo
atradęs ypatingos rūšies nematomus spin-
dulius, kuriuos jis X spinduliais pavadino,
o dabar jie jojo paties vardu vadinami“³⁹
(tiesos dėlei reikia pasakyti, kad galiausiai
„kulipkos guolį kūne“ surado Vienos dak-
taras Kaiseris 1900 m.⁴⁰). Jeigu daktaras
Basanavičius kurį laiką ir manė, kad jo ne-
galavimai gali turėti psichines šaknis, tai

po susitikimo su Röntgeno aparatu neliko
abejonių, kad jo patiriami nemalonūs pojū-
čiai ir skausmai yra grynai somatinės kil-
mės. Vaizdžiai tariant, „aušrininko“ kūną
perskrodęs Röntgeno spindulys „prašali-
no“ kūno tamsumas.

Jeigu Basanavičius su Freudu tiesio-
giai ir nebuvo susitikęs, tai su jo aplinkos
žmonėmis ir netgi draugais buvo turėjęs ne
vieną reikalą. Dažniausiai šie susitikimai
vykdavo Basanavičiui rūpimais asmeninės
sveikatos klausimais. Anksčiau minėtas
neuropatologas Morizas Benediktas buvo
tapęs gydančiuoju gydytojo gydytoju. Tai
jis nuolat Basanavičiui pasiūlydavo vieną
ar kitą kurortą, rekomenduodavo kokį nors
naują specialistą ar parinkdavo tinkamiausią
„kuraciją“. Tiesą sakant, ir pats „tautos
žadintojas“ buvo aiškiai apsisprendęs hi-
droterapijos naudai⁴¹.

1901 m. gegužę jis vėl išvyko į Vieną,
„tuo kartu pas garsų universiteto profesorių
d-rą Nothnagelį pasitarti“⁴². Šis patarė Ba-
sanavičiui važiuoti į Karlsbadą. Hermannas
Nothnagelis, Vienos universiteto Vidaus or-
ganų ligų katedros vedėjas, buvo studento
Freudo profesorius⁴³. Kai Freudas 1882 m.
pradėjo dirbti jo privačioje klinikoje,
Nothnagelis jį visokeriopa rėmė, taip pat –
ir finansiškai⁴⁴, o kai Nervų ligų katedros
docentas Freudas pradėjo pats konsultuoti
ligonius, tai Nothnagelis kartu su Breue-
riu jam parūpindavo ir pacientų⁴⁵. Vėliau

⁴¹ Basanavičiaus turėtame 1894 m. išleistame
H. Oppenheimo nervų ligų vadove pabrauktas skyrius
„Die Hydrotherapie“, in: LLTI biblioteka: Oppenheim H.,
*Lehrbuch der Nervenkrankheiten für Ärzte und Studiren-
de*, Berlin, 1894, p. 693.

⁴² J. Basanavičius, 1997, p. 155.

⁴³ P. Gay, 1988, p. 30.

⁴⁴ Ten pat, p. 42.

⁴⁵ Ten pat, p. 53.

³⁹ J. Basanavičius, 1997, p. 143–144.

⁴⁰ Ten pat, p. 151.

profesorius įtraukė Freudą į savo milžiniško leidinio („Specielle Pathologie und Therapie“) rengimo darbą – patikėjo jam parašyti skyrių apie neurozes⁴⁶. 1897 m. būtent Nothnagelis ir Krafftas-Ebingas, du vyriausi ir įtakingiausi privatdocento Freud kolegos, iškelė jo kandidatūrą ekstraordinarinio profesoriaus vietai užimti⁴⁷.

Tešiant mintį apie psichoanalizės pradininko bendradarbių ir draugų ratą, norėtuši atkreipti dėmesį į vieną sausą Basanavičiaus autobiografijos eilutę: 1904 m. rugsėjo pradžioje „grįžau Viennon, kur buvau pasitarti pas prof. L. Königsteiną“⁴⁸. To profesoriaus Basanavičius savo tekste nepristatė, tad kyla nenumaldomas klausimas: kas tai galėtų būti? O tai buvo oftalmologas Leopoldas Königsteinas. Su Freudu jį siejo itin artima draugystė, kurią dar labiau sustiprino kokaino tyrinėjimai ir taro kortos. 1884 m. Freudas buvo susidomėjęs kokaino, anuomet dar menkai ištirtu preparatu, vaistinėmis savybėmis. Kai kurie vokiečių gydytojai jo duodavo vokiečių armijos kariams, norėdami padidinti jų fizinę ištvermę⁴⁹. Beje, pats Freudas irgi pradėjo jį vartoti, kovodamas su periodiškai užslenkančiomis depresijomis⁵⁰. Štai tuomet Freudas ir papasakojo apie stimuliuojančias ir nuskausminančias kokaino savybes draugui Leopoldui Königsteinui. Šis ėmė plačiau domėtis kokaino sukeliama anestezija ir pradėjo jį naudoti, atlikdamas akių operacijas.

Basanavičius Königsteiną aplankė ne dėl kokių nors regėjimo sutrikimų ar dide-

lio noro sužaisti taro partiją. Doktorui, be abejo, taip pat rūpėjo gydomosios kokaino savybės, ypač neuralgijos malšinimas. Autobiografijos pastraipoje prieš atvykdamas pas Königsteiną Basanavičius rašė: „Kitą dieną pajutau skausmą *in regione gluteorum sinistra*, netoli tos vietos, kur kulipka guli.“⁵¹

Daktaras Basanavičius kaip pacientas buvo konsultuojamas tuo metu garsiausios pasaulyje Vienos medicinos mokyklos specialistų. Tačiau būdamas ne tik ligonis, bet ir gydytojas, jis, tardamasis ar diskutuodamas su savo Hipokrato priesaikos broliais, ugdė ir savo paties profesinius įgūdžius. Net jeigu su Freudu jis ir nebuvo susitikęs, tai Freudo teorijos, o ypač – knygos „Die Traumdeutung“ (išėjusios 1899 m. pabaigoje) įtaka jo autobiografijai yra neabejotina. Labiausiai ši knyga paveikė autobiografijos siužetiškumą. Negalėtume sakyti, kad daktaro Basanavičiaus, kol jis gyveno Lom Palankoje ir Varnoje, neaplankydamo kokie nors sapnai, tačiau iki pirmiau minimų metų jų autobiografijoje nerasime. Patriarchas sapnuoti pradėjo 1904 m. „Kovo 10 d. naktį po baisaus sapno pabudus – baisi *tachycardia* (Herzjagen), taipogi ir 26 dieną naktį pabudau su *tachycardia*: sapnavau, rodos, kokia žvėris (katė) ar moteriškė su ilgais nagais draskė man kūną, nuo ko labai skaudėjo, ir iš baimės prabudau. <...> Balandžio 16 ir gegužės 1 d. po sapno – bjaurios širdies palpacijos. <...> Gegužės 21 d. naktį sapne rodėsi, kad labai bėgau, net pailsau.“⁵²

Ir šie patriarcho sapnai – tai ne gyvenimo kronikos, bet nervų ligos istorijos

⁴⁶ Ten pat, p. 87.

⁴⁷ Ten pat, p. 136.

⁴⁸ J. Basanavičius, 1997, p. 161.

⁴⁹ P. Gay, 1988, p. 42–43.

⁵⁰ Ten pat, p. 44.

⁵¹ J. Basanavičius, 1997, p. 161.

⁵² Ten pat, p. 158.

dalis. Basanavičius jų neanalizuoja, neaiškina, nebando sieti su kokiais nors prisiminimais ar išgyvenimais. Jis tiesiog fiksuoja savo emocinę ir fizinę būklę po nubudimo. Tokius sapnų nusakymus, nors ir itin santūrius, turbūt lėmė daktaro pozityvistinės nuostatos: viskas daroma dėl medicinos mokslo. Kita vertus, šie autobiografiniai įrašai – tai senstančio žmogaus priešinimasis savo nerimui ir baimei⁵³. Vėliau autobiografijoje dar bent porą sykių minimi sapnai, tokie pat slogūs ir tamsūs – „kova su koku nevidonu“⁵⁴. Freudas buvo teisus kadaise pasakęs, kad jis sutrikdė žmonijos sapną⁵⁵.

Vietoj išvadų

Daktaro ligonio Basanavičiaus gyvenimo atkarpoje, įtrauktoje į autobiografiją ir ap-

⁵³ G. Gusdorf, 2009, p. 33.

⁵⁴ Ten pat, p. 206.

⁵⁵ P. Gay, 1988, p. XV.

BIBLIOGRAFIJA

Avižienytė J., 2002 – Jūratė Avižienytė, „Ligos retorika: nacionalizmas ir isterija Jono Basanavičiaus autobiografijoje“, in: *Baltos lankos*, Nr. 14, 2002, p. 19–34.

Basanavičius J., 1997 – Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija. 1851–1922 m.*, Vilnius, 1997.

Benedikt M., 1894 – Moriz Benedikt, *Hypnotismus und Suggestion. Ein klinisch-psychologische Studie*, Leipzig und Wien, 1894.

Česnys G., 2009 – Gintautas Česnys, „Jonas Basanavičius – medicinos praktikas ir mokslininkas“, in: *Dr. Jonas Basanavičius 1851–1927*, Vilnius, 2009, p. 22–32.

Erb W., 1894 – Wilhelm Erb, *Ueber die wachsende Nervosität unserer Zeit* (Dritte Auflage), Heidelberg, 1894.

Gay P., 1988 – Peter Gay, *Freud: A Life for Our Time*, London, 1988.

imančioje 1892–1904 m., gerai atsispindi Vakarų Europos medicininės minties raida ir tendencijos. Jos ypač išryškėjo austrų ir vokiečių neurologų bei psichiatrų diskusijose. Sekdami Basanavičiaus autobiografijos eilutėmis, patenkame į žymiausių Vienos gydytojų – Morizo Benedikto, Hermanno Nothnagelio, Richardo von Krafft-Ebingo, Leopoldo Königsteino – ir vokiečių Wilhelmo Erbo bei Hugo Wilhelmo von Ziemsseno kabinetus ir laboratorijas. Apie Basanavičiaus lankymąsi pas psichanalizės pradininką Sigmundą Freudą autobiografijoje nieko nepasakata. Tad klausimas palieka atviras su trimis galimais atsakymais: Freudas nepriėmė „tautos patriarcho“, Basanavičius nusprendė pas jį nevykti ir – „tautos atgimimo žadintojas“ buvo susitikęs su psichanalizės tėvu, tačiau dėl mums nežinomų priežasčių šio susitikimo nepaminėjo savo raštuose.

Tad epikrizės lapas lieka neužverstas.

Gusdorf G., 2009 – Georges Gusdorf, „Warunki i ograniczenia autobiografii“, in: *Autobiografia*, pod redakcją M. Czerwińskiej, Gdańsk, 2009.

Krafft-Ebing R., 1886 – Richard Krafft-Ebing, *Nasz wiek nerwowy: nasze zdrowe i chore nerwy*, Warszawa, 1886.

Mangačev P., 2013 – Petko Mangačev, *Daktaro Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbas Bulgarijoje 1880–1905 metais*, iš bulgarų k. vertė L. Masytė, Vilnius, 2013.

Medick H., 2003 – Hans Medick, „Mikrohistorie“, in: *Lexikon Geschichtswissenschaft. Hundert Grundbegriffe* (herausgegeben von Stefan Jordan), Stuttgart, 2003.

Miuntė A. 1927 – Akselis Miuntė, *Knyga apie San Mikelę*, iš anglų k. vertė V. Churginaitė, Vilnius, 1972.

Nagevičius V., 1926 – Vladas Nagevičius,

„D-ras Basanavičius kaipo gydytojas“, in: *Medicina*, 1926, Nr. 10, p. 498–506.

Oppenheim H., 1908 – Hans Oppenheim, *Lehrbuch der Nervenkrankheiten für Ärzte und Studierende* (Fünfte Auflage). II T., Berlin, 1908.

[Šliūpas J.], 1890 – Jonas Šliūpas, *Lietuviskijie rasztai ir rasztininkai*, Tilžė, 1890.

Topolski J., 1998 – Jerzy Topolski, *Wprowadzenie do historii*, Poznań, 1998.

JONAS BASANAVIČIUS AND SIGMUND FREUD, OR HOW “THE PATRIARCH OF THE REVIVAL” FOUGHT NERVE DISEASES

Eligijus Raila

S u m m a r y

This article is a micro-historic research dealing with a particular fragment of Jonas Basanavičius' life. It is related to the “history of the nervous disease” of doctor Jonas Basanavičius. We discovered that the surname of neurologist Sigmund Freud is mentioned in the doctor's notebooks from years 1894 and 1895. The article poses a hypothesis that Jonas

Basanavičius, while in search of the causes of his physical ailments, might have sought consultation with Sigmund Freud. Basanavičius was in contact with people from Freud's circle. Moreover, Freud's treatise *Die Traumdeutung* has most certainly influenced Basanavičius' auto-biographical narration.

*Iteikta 2016 08 26
Parengta skelbti 2016 09 22*